

ATAÇ'A GÖRE ŞİİRDEN ANLAMAK

MUZAFFER UYGUNER

Şiirden kim anlar, kim anlamaz? Şiirden ne anlamak gerekir? Bu sorulara herkes başka başka cevaplar vermiştir. Bu konuda Ataç'ın neler düşünmüş olduğunu incelemek, belirtmek istiyoruz bu yazımızda.

Şiirden anlamak derken, her şeyden önce, bunda anlaşmaya varmak gerekir. Ataç, Yeni Şiir adlı bir yazısında, bu konuda şunları söylüyor: "Nedir sizin anlamak dediğiniz? Anlamak, alışmaktan başka bir şey midir? İlk gördüğümüz bir şeyin ne olduğunu anlamayışımız ona alışık olmadığımızdan değil midir? İkinci görüşümüzde biliriz ne olduğunu, anlarız... Bunun içindir ki ben şiirde, sanatta ilk gördüğüm bir şeyi hemen anlarsam, bilirim ki o şeyi daha önceden de görmüşümdür; o yeni sandığım şey benim alışık olduğum bir şeyin eşidir, onun kıyafetini değiştirerek bir gözükmesidir"¹. Bir başka yazısında ise, bu alışkanlıktan faydalanarak kendilerini büyük şair kabul ettirmeye çalışmaktadırlar².

Valéry'ye göre, "şiirin amacı, hiçbir zaman belirli bir şey anlatmak değildir. Bunu düzyazı yapar". "Şiirin amacı, şairin içinden geçen anlaşılabilir olayları okuyucuya aktarmak değildir. İstenilen, okuyucuda bir ruh hali yaratmaktır, öyle bir ruh hali ki, anlatılması, tuhaf bir şekilde ve yalnız o hali yaratan öze bağlı olsun"³. Ataç da, bir şiiri sevmek ve anlamak için yalnız duyguyu yeter bulmaz. Yalnız düşüncenin de yeter olmadığını söyleyerek, düşünce ile duygunun birbirine karışması, birbirinden ayırt edilemezcesine birleşmesi gerektiğini açıklamaktadır⁴. Bize öyle geliyor ki bu iki açıklama arasında söyleyişten başka fark yoktur. Her iki açıklamanın da gerçeği belirttiğini sanıyoruz.

Ataç, şiirden anlamamanın, gerçekten uyumlu sözden anlamamanın serbest ölçüyü sevmekle, onun iç uyumunu kavramakla başladığı kanısındadır. Aruzla yazılmış şiirleri de sevdiğini, bunu söylemekle aruzla yazılmış şiirlerin topunu birden kötülemeğe kalkmadığını da hemen eklemektedir sözlerine. Ancak onları, aruzdan başka bir uyumları olduğu için sevdiğini açıklamaktan da çekinmemektedir. Sözlerine şöyle devam ediyor: "Fuzuli'nin *Dediler gam giderir, bâde çok içtim sensiz*, mısraını aruz kalıplarından birine uyduğu için mi beğeniyoruz? Ondan sonra gelen mısra, *Gam-ı hicrâna müfid olmadı ol kan olmuş* mısraı da o vezinde, ama birincisinin âhengini bozuyor. Biri, birincisi, güzel bir mısra, çok güzel bir mısra, ikincisi ise bayağı, tatsız, onu söylediği,

¹ Ataç, *Sözden Söze*, s. 11.

² Ataç, *ag.e.*, s. 31.

³ Valéry, *Charmes Commentés par Alain'in önsözünden çeviren Oktay Rıfat, Yeditepe*, 1-15 nisan 1959, yeni serî no. 1, s. 4.

⁴ Ataç, *Ararken*, s. 92.

birinci mısraı onunla bozduğu için insanın Fuzuli'ye garaz kesileceği geliyor. Fuzuli serbest nazımdan geçseydi, kendisi serbest nazmın o katıksız güzelliğini hayal edebilseydi, şüphesiz o ikinci mısraı söylemezdi"⁵.

Ataç, anlamamakla övünen kişilerden yakınmaktadır bir yazısında. Bu gibi kişilerin çok olduğunu, anlamadıklarını söylemekle sanki akan suların duracağına inandıklarını belirtiyor ve şunları söylüyor: "Kendilerini bütün değerlerin deney-taşı bellemişler, siz ne yaparsanız, ne tutarsanız ancak onların anlaması, onların beğenmesi içindir. Hele onların anlayamadıkları, gerekli bulmadıkları bir işe girişin, kaldırıyorlar ellerini: "Dur! Biz anlamıyoruz, biz bu senin yaptığını beğenmiyoruz, istemiyoruz! deyivercekler. Siz de duracaksınız"⁶. Bundan sonra bu gibileri sorguya çekerek anladıklarının ne olduğunu sormaktadır. Yeni şiirleri anlamadıklarını söyleyenlerin eski şiiri de anlamadıklarını, eski şiirleri okumadıklarını, kulaklarına öyle çalındığı için öyle bir kanıda olduklarını belirterek şunları eklemektedir: "Fuzuli'nin, Nedim'in, Nefi'nin birer büyük şair olduklarını neredense duymuştur, bugün gösterdiğiniz şiir onun kendi kafasında kurduğu Fuzuli, Nefi, Nedim şiirine uyuyorsa, beğenmeği, alkışlamağı, göklere çıkarmağı bir borç bilir"⁷. "Bakıyorum, bir takım kimseler var, hem Shakespeaere'i, Molière'i, Goethe'yi, hem de Sadi'yi, Hafız'ı, Baki'yi okuyup seveceklermiş, Avrupa'da da öyleleri varmış. Boşuna bir çabadır bu. Sadi'nin bilgelik (*hikmet*) anlayışına, Hafız'ın, Baki'nin şiir anlayışına kapıldınız mı, Avrupalıları gerçekten anlayamazsınız. Yahut Shakespeaere'i, Molière'i, Goethe'yi de Sadi'yi, Hafız'ı, Baki'yi anladığınız gibi anlarımsınız"⁸.

Ataç, bir yazısında, gerçek-üstücülerini anlamadığını söylemektedir. "Hani gerçek-üstücüler, sürrealiste'ler diyorlar, bir takım şairler, ressamalar var. Ben pek anlamıyorum onların dediklerini ama anlayanlar, beğenenler var". "Ama, doğrusunu söyleyeyim, ben anlamıyorum onları, yani bugünkü Fransız sürrealiste'lerini anlamıyorum. Bizim bazı şairlerimize, sanat adamlarımıza sürrealiste diyenler var ya, gülüyorum onlara, ne dediklerini bilmiyorlar, farkında bile değiller gerçek-üstücülüğün ne olduğunun. Alışık olmadıkları çeşitten bir yazı gördüler mi, hemen bir bilgin tavrı takınıyorlar, konduruveriyorlar: "Sürrealiste. ." nerede bir sakallı görseler, babaları sanacaklar. Anlamıyoruz gerçek-üstücülerini, onlar da anlamıyor ben de anlamıyorum. Neden anlamıyoruz? Anlamak sözü üzerinde anlaşamıyoruz da onun için. Biz düşüncemizle anlamağa, bir takım bölümler içinde anlamağa alışmışız da onun için. Tıpkı konuşurken, yahut yazarken düşündüğümüz gibi. Okurken, yahut bir resme bakarken kendimizi bıraksak, düşüncenin bağlarımızdan sıyrılıversek, kurtuluversek, gerçek-üstücü sanat adamının yaptığı gibi bütün benliğimizi ortaya koysak, şu bildiğimiz anlamak sevdasından, derdinden silkinsek, işte o zaman bütün eserler bizim için aydımlanabilecek. Kolay değil bunu yapmak. Bize bunca yüzyıldır

⁵ Ataç, *Sözden Söze*, s. 25

⁶ Ataç, *Ararken*, s. 69-70.

⁷ Ataç, *Sözden Söze*, s. 31.

⁸ Ataç, *Ararken*, s. 79.

düşüncemizle anlamağı öğretmişler kimi de çıkmış gönümüzle anlamağı öğretmeğe özenmiş, iyi bakarsanız o da düşünceyle, akılla anlamağa varır. Bize hülyalar kurduğumuz, düşler gördüğümüz anlarda bile akıldan, düşünceden ayrılmamağı öğretmişler. Çevreme bakmıyorum: bir takım kitaplar var, hepsi de o esaslara göre, anlamağı düşünceye, akla indirmeyen, irca eden esaslara göre yazılmış. Montaigne bile kendini, özünü anlatmağa çalışırken dış benliğinde, öğrettiklerinin yarattığı benlikte kalmış, kendini anlatabilmek için önce kendi anlamak istemiş, düşüncesiyle anlamak, açıklamak hevesine düşmüş. Böylece bütün okuduklarımız bizi anlamak yolundan, gerçek-üstücülerin istedikleri tüm anlayış yolundan, bütün benliğimizle anlamak yolundan çevirmişler. Bir benliğimiz var elbette, bütün benliğile yazan, aklın denetine, murakabesine bırakmaksızın dilinin ucuna, kaleminin ucuna gelenleri söyleyip yazan gerçek-üstücü şairin dediklerini anlamağa hazır bir benliğimiz var elbette, ama öğrendiklerimizin altında sinivermiş, öldürmüş kendi kendini, meydana çıkarmağa, varlığını bildirmeğe cesaret edemiyor. Bunun için de biz çağımızın en canlı sanatını anlıyamıyoruz. sevemiyoruz, ondan payımızı alamıyoruz. Karanlıkmiş o... İlle aklın, düşüncenin ışığı ile bakıyoruz da onun için, bir de benliğimizin ışığı altında bakabilsek"⁹.

Gerçek-üstücü şiiri anlamak bu bakımdan zor bir iş. Alışılmışlıklardan kurtulmak kolay değil. Eski şiirimizi anlamak kolay mı? Onun için de anah-tara ihtiyaç var elbette. Fars şiirini bilmeden bizim şiirimizi tamamiyle anlamağa yetenek yoktur. Dil işi değildir bu. Farsçayı bilmeden eski şiirimizin dili öğrenilebilir. Ama şiirin güzelliğini sezmeğe başka bir şeydir. Bizim şiirimizin yanında başka bir bahçedir fars şiiri. Eski şiirimiz gibi dünkü, bugünkü şiirimizi de anlamak kolay değildir. Şiirin güzelliklerini sezmeğe için biraz uğraşmak gerekir. Tevfik Fikret'in şiirlerinden söz açan Ataç, bu konuya dokunarak şöyle diyor: "Okurdum Rübab-ı Şikeste'yi. Çok yerlerini anlamazdım doğrusu, yavaşça söyleyeyim, bugün de iyice anlamam. Anlamadığımdan başka hayli de sıkıldım, başuma ağrılar girer. gözüme uykular çökerdi, gene de bırakmazdım elimden... Büsbütün geçmemiştir o huyum, bu yaşımda bile anlamamak beni çabucak yıldırılmaz, uğraşırım, bilirim ki emeksiz tadılan zevkler insana bir şey katmaz"¹⁰. Bir başka yerde de şiirden anlamadığını söylemektedir¹¹. Kendisinin şiirden anlamadığı konusuna, Şiir Denen Güzel adlı yazısında gene dönerek şunları yazıyor: "Bir de benim şiirden anladığımı sananlar vardır, güleyim bari. Ben kanar mıyım onların dediklerine? Şiirin bana: Sen şair değilsin, elde edemezsin beni, saramazsın demiş olmasını unuttur da inanır mıyım şiirden anlıyabileceğime"¹².

Şiirden anlamak, başka bir deyimle şiiri sezmeğe için, güçlü bir çaba gerekir elbette. Şiir, kullandığı sözcüklerle düşünce ve duyularla kavrayabileceğimiz bir acun kurmağa çalışır. Şiir, okuyanın, biraz da, kendi çalışmasıyla sezeceği

⁹ Ataç, *Okuruma Mektuplar*, s. 56-67.

¹⁰ Ataç, *Okuruma Mektuplar*, s. 10.

¹¹ Ataç, ag.e., s. 15.

¹² Ataç, ag.e., s. 29.

esere götüren bir vasıta. "Ama bu sözler asıl konunun dışında gibidir. Biz bir şiiri okurken daima kafamızı işletir miyiz? Mânasını iyice kavrayamadığımız halde, hiç anlamadığımız halde gene çok sevdiğimiz mısralar, beyitler yok mudur? Biz onları okurken yahut başka birisinin okumasını dinlerken doğrudan doğruya sanat eserle, sanat eserinin ta kendisiyle karşılaşmış olmaz mıyız? Bir gün bir köylü delikanlı saz çalıp bir takım nefesler, güzellmeler okuyordu, bir yeri anhyamadık, sorduk: Ben ne bileyim âşık böyle demiş, dedi. Bir gün de Yakup Kadri Bey Bakî'nin :

Deşt-i fenâda mürg-i hevâ durmayıp döner

mısrâmı çok sevdiğini söylemişti. Siz buna ne mâna veriyorsunuz? diye sordum. Düşünmedim orasını, ben bunu sadece bir mısra olarak seviyorum, mânası beni ilgilendirmiyor, kendi kendine yetiyor bana, dedi. Asıl şiiri sevmek de bu değil midir?"¹³

Mallarmé'nin şiirinden söz açarak, "Anlar mıyım ben Mallarmé'nin şiirini?" diyor ve devam ediyor: "Zordur bu soruya cevap vermek. Anlamam ya... gene de anlarım. Bir şiirini, Eventail'lardan birini, Prose pour des Esseintes'i açsanız da: Ne diyor bu adam? Şunu türkçeye çevir anlat deseniz, Albert Thibaudet'nin kitabına bakarak dahi bir şey söyleyemem. Ama okurum o şiirleri, açıkça anlıyormuşum gibi bir zevk, bir haz duyarak okurum.

Cet éternel blanc conflit

D'une guirlande avec la même.

kendi dilime çevirmeğe, şairin ne dediğini, ne üzerine konuştuğunu anlamağa ihtiyacım yok, bunun güzel olduğunu biliyorum. Bir şeyin mânası, remzi değil bu, bir şeyi, bir hali söyleyen söz değil bu, başlı başına bir şey, bir nesne. Beni çeken bunun ahengi, musikisi de değil, kendisi, kelimelerle yapılmış bir nesne olması.

"Mallarmé'nin şiirlerini anlar mısın? anlamaz mısın? diye sormak boştur. O şair anlamak sözünün mânasını değiştirmiştir. Mallarmé'den önce bir şiiri anlamak başka şeydi, Mallarmé'den sonra başkadır. Bizim bugünkü şiir anlayışımız, Mallarmé'nin kurduğu şiir anlayışıdır. Bunun içindir ki Mallarmé'yi bilmiyenler, onu kavramamış olanlar bugünkü şiiri, Avrupa'nın yeni şiirini sevezler, onun nasıl okunması gerektiğini sezemezler"¹⁴.

Şiiri anlamak konusunda, son olarak şunları söyleyebiliriz: Ataç, özle şeklin ayrılacağı ve ayrılmaması kanısındadır. Anlamı anlamak için bütünün parçalanmaması gerektiği kanısındadır. Şairin kurmak istediği sözcükler dünyasını kurmağa çalışmak yeter.

Yazıyı, bir yazısından aldığımız bir tümce ile bitirelim: "Bırakın da mânasını bilmiyelim, sesi bize yetiyor"¹⁵.

¹³ Ataç: ag. e., s. 42 — 43.

¹⁴ Ataç, *Sözden Söze*, s. 39-40.

¹⁵ Ataç, *Okuruma Mektuplar*, s. 43.